

ΕΠΟ32 2021-2022

ΘΕΜΑ 1ης ΓΡΑΠΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Να παρουσιάσετε τις συνθήκες που προετοίμασαν τη λειτουργία των πανεπιστημίων,
τα βασικά χαρακτηριστικά, τις ιδιαιτερότητες και τον κοινωνικό τους ρόλο.

(1.500 λέξεις, καταληκτική ημερομηνία: Δευτέρα, 15 Νοεμβρίου 2021, 11:59 μ.μ.)

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	2
Παράγοντες που ευνόησαν την εμφάνιση του Πανεπιστημίου	2
Συνθήκες ίδρυσης και καθιέρωσης του Πανεπιστημίου.....	3
Η αυτονομία, τα προνόμια, ο κοινωνικός ρόλος	5
Επίλογος.....	7
Βιβλιογραφία	8

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!

Εισαγωγή

Ο 12^{ος} αιώνας αποτελεί σταθμό στην εκπαιδευτική ιστορία της Ευρώπης, καθώς συνδέεται με την εμφάνιση του θεσμού του Πανεπιστημίου. Ενός θεσμού που, έκτοτε εξελίχθηκε και εδραιώθηκε ως ένας από τους πιο επιδραστικούς θεσμούς της ευρωπαϊκής ηπείρου. Η σημασία του για την πνευματική και οικονομική ζωή της Ευρώπης έγινε εξ αρχής αντιληπτή από τους πολιτικούς και πνευματικούς φορείς και για τον λόγο αυτό του αποδόθηκαν πρωτόγνωρα, για την περίοδο του Μεσαίωνα, προνόμια και διευκολύνσεις.

Τις συνθήκες που οδήγησαν στην εμφάνισή του, τα χαρακτηριστικά, τις ιδιαιτερότητες και τον ξεχωριστό κοινωνικό ρόλο των πανεπιστημίων θα παρουσιάσουμε στην εργασία που ακολουθεί.

Παράγοντες που ευνόησαν την εμφάνιση του Πανεπιστημίου

Ο 11^{ος} αιώνας υπήρξε πολύ σημαντικός για την Ευρώπη: είναι η εποχή κατά την οποία οικονομική μετάλλαξη και πολιτιστική πρόοδος οδήγησαν την κοινωνία σε μια φάση έντονης δραστηριότητας και έξοδο από την απομόνωση. Τα αποτελέσματα της ανάπτυξης αυτής ήταν ορατά σε οικονομικό και σε πολιτιστικό επίπεδο. (Συριάτου-Γκότσης, 2001:48). Η τεράστια ορμή της οικοδόμησης, συνδέεται με τα οικονομικά κίνητρα, αλλά και φανερώνει τη δημογραφική αύξηση και την ανάγκη να στεγαστεί αριθμητικά μεγαλύτερος πληθυσμός. (LeGoff, 1993:88) Η μόνιμη εγκατάσταση των βαρβάρων είναι πολύ πιθανόν να συντέλεσε στη γενική πρόοδο με το ταυτόχρονο έμπρακτο ενδιαφέρον της ανώτατης τάξης να βελτιώσει τις μεθόδους καλλιέργειας. (LeGoff, 1993:90). Η πληθυσμιακή άνοδος οδήγησε σε αναζήτηση νέων καλλιεργήσιμων εκτάσεων αλλά και στην εξωτερική επέκταση της χριστιανοσύνης με τις σταυροφορίες εναντίον των μουσουλμάνων. (LeGoff, 1993:91-94). Οι τελευταίες, αν και δεν έφεραν τα πνευματικά αποτελέσματα που επιδίωκαν οι εμπνευστές τους, άνοιξαν δρόμους στην Ανατολή, οδηγώντας σε εντυπωσιακή

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!

ανάπτυξη του εμπορίου. Το πλεόνασμα τροφίμων, η κινητικότητα του πληθυσμού από την ύπαιθρο στις πόλεις, η πολιτική χειραφέτηση των πόλεων, η διάδοση της χρηματισμένης οικονομίας ήταν κάποιοι από τους λόγους που συνέθεσαν το ιστορικό άλμα της εποχής.(Συριάτου-Γκότσης,2001:45-46).

Η αυξανόμενη εμπορική δραστηριότητα των πόλεων δημιούργησε νέες ανάγκες για λογιστικά, πρακτική αριθμητική και γραφή. Η γνώση πια δεν στόχευε μόνο στην πνευματική ικανοποίηση, αλλά έγινε πρακτική αναγκαιότητα που αφορούσε διαφορετικά κοινωνικά στρώματα.(Συριάτου-Γκότσης,2001:46). Οι πόλεις προκρινόμενες να ανταποκριθούν στις ανάγκες για εξειδίκευση στην εργασία, ίδρυσαν τα δικά τους σχολεία και όταν οι συνεχείς επιστημονικές ανακαλύψεις δημιούργησαν τέτοιο πλεόνασμα γνώσης που δεν μπορούσε να καλυφθεί από τα υπάρχοντα σχολεία και σχολές, δημιουργήθηκε ένας νέος θεσμός, του πανεπιστημίου.(Συριάτου-Γκότσης,2001:48).

Συνθήκες ίδρυσης και καθιέρωσης του Πανεπιστημίου

Η εμφάνιση του Πανεπιστημίου τον Ύστερο Μεσαίωνα και όχι νωρίτερα, οφείλεται και στα σταθερά θεμέλια της εκπαίδευσης, όπως τέθηκαν στους προηγούμενους αιώνες.(Power,2001:228) Αυτό δε σημαίνει ότι το πανεπιστήμιο υπήρξε μια πιο ανεπτυγμένη σχολή καθηδρικού ναού και με περισσότερους σπουδαστές, αντίθετα ήταν ένα εντελώς νέο εκπαιδευτικό σύστημα με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. (Durkheim,2014,σ.141-142)

Η πνευματική άνθηση του 12^{ου} αιώνα, η δίψα για γνώση, που εκφράστηκε μέσω της διεύρυνσης της διδασκαλίας ή της διακίνησης μεταφράσεων, δημιούργησαν το πρόσφορο περιβάλλον για την ανάπτυξή τους, όμως, δεν αρκούν να εξηγήσουν την εμφάνιση των πανεπιστημίων.(Μπενεβενίστε,1989:68). Η εξειδίκευση στη φιλοσοφία και τις επιστήμες δεν ήταν κάτι νέο για τους Ευρωπαίους. Ήδη στην Κωνσταντινούπολη η ανώτατη εκπαίδευση καθιερώθηκε ως συνέχεια της εγκυκλίου παιδείας, ενώ σε πόλεις της Δύσης, όπως στη Μπλόνια και το Παρίσι ανθούσαν σχολές ανεξάρτητες, στις οποίες οι λόγιοι δίδασκαν επί πληρωμή, φιλοσοφία και

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!

δίκαιο σε φοιτητές.(Συριάτου-Γκότσης,2001:49) Η πολιτισμική «αναγέννηση» του 12^{ου} αιώνα, εκφράστηκε μέσα από την αύξηση των σχολείων των πόλεων αλλά και την παρακμή των μοναστηριακών σχολείων. Τα νέα σχολεία είναι ανεξάρτητα από την εκκλησία οι δάσκαλοι, αν και ιερωμένοι, συντηρούνται από τους μαθητές τους.(Μπενεβενίστε,1989:69). Τα πανεπιστήμια του 13^{ου} αιώνα προέκυψαν από τη μετεξέλιξη των *societates*, των συμβολαίων, δηλαδή, μεταξύ φοιτητών-δασκάλου τους, σε *universitas*. Έλαβαν έτσι τα Πανεπιστήμια τη μορφή που ήθελαν οι καθηγητές και οι φοιτητές τους. Ήταν μια εκούσια συμπεριφορά σύμφωνη με τη θεσμοθέτηση των συντεχνιών και την πολιτική ανεξαρτησία που διεκδικούν οι κοινότητες.(Μπενεβενίστε,1989:69). Η ομοιότητα των ασχολιών αλλά και οι συνθήκες της ζωής καθιστούσαν αναγκαία την προσέγγιση των εργαζόμενων. Μόνο ενωμένοι θα μπορούσαν να επιβάλλουν τις απαιτήσεις και να γίνουν σεβαστοί.(Durkheim,2014:144). Στις αρχές του 13^{ου} αιώνα ο όρος *universitas*, δήλωνε όλες τις συντεχνίες της πόλης, ενώ για το εκπαιδευτικό ίδρυμα χρησιμοποιούνταν ο όρος *stadium generale* δηλώνοντας ξεκάθαρα ότι σε αυτό διδάσκονται όλες οι επιστήμες.(Μπενεβενίστε,1989:69-Reble, 2014:92)

Η διαφορά με τις υπάρχουσες σχολές ήταν ότι αυτή τη φορά δεν συγκεντρώθηκαν κάποιοι λίγοι δάσκαλοι, που συσπειρώθηκαν γύρω από το κοινό τους παιδαγωγικό έργο, όπως γινόταν με τους καθεδρικούς ναούς, αλλά έχουμε εκατοντάδες καθηγητές που συνέπραξαν για να οργανώσουν από κοινού μια εκπαίδευση που απευθύνεται σε χιλιάδες φοιτητές.(Durkheim,2014:160) Η συντεχνιακή οργάνωση των πανεπιστημίων εντοπίζεται στην ύπαρξη εσωτερικού κανονισμού, εσωτερικού προγράμματος, επιβολή πειθαρχίας, προσπάθεια να διατηρήσουν την αυτονομία τους, αλλά και να διαφυλάξουν τα μονοπωλιακά τους συμφέροντα. Μέσα από τις συντεχνίες οι λόγιοι εξέφρασαν τη διαφορετικότητά τους σε σχέση με τον κλήρο και τους λαϊκούς. Η συντεχνία αυτή διαφέρει από τις υπόλοιπες όμως ενέχει κάποιες αντιφάσεις που θα την ακολουθήσουν και θα ορίσουν το μέλλον της. Αν και είναι μια αστική συσσωμάτωση εξακολουθεί να είναι εκκλησιαστικός θεσμός, είναι τοπική ένωση όμως διεκδικεί λάμψη οικουμενική.(Μπενεβενίστε,1989:70)

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!

Την ίδρυση του Πανεπιστημίου επιθυμούσε εκκλησιαστική και κοσμική εξουσία όχι μόνο για να θέσουν υπό την εξουσία τους την εκπαίδευση, αλλά και να έχουν έναν αναγνωρισμένο σύμμαχο που θα δικαιώνει την εξουσία τους. Ταυτόχρονα, η πανεπιστημιακή εκπαίδευση ήταν και μια λύση για τη στελέχωση των της γραφειοκρατίας τόσο του κράτους όσο και της Εκκλησίας. (Μπενεβενίστε,1989:70-71)

Μεταξύ 12^{ου} και 14^{ου} αιώνα ιδρύθηκαν εβδομήντα εννέα πανεπιστήμια στον ευρωπαϊκό χώρο. Ο χαρακτήρας κάθε πανεπιστημίου διαμορφώθηκε από τα ακαδημαϊκά έθιμα και τα κίνητρα των φοιτητών που ήθελαν να σπουδάσουν. (Power,2001:229) Το πανεπιστήμιο της Μπολόνια ήταν αποτέλεσμα της ένωσης των φοιτητών του ενώ στο πανεπιστήμιο του Παρισιού κυρίαρχος ήταν ο ρόλος που διαδραμάτιζαν οι καθηγητές. (Power,2001:229) Η Εκκλησία εξακολουθούσε να καταλαμβάνει την κορυφαία θέση στον εκπαιδευτικό έλεγχο, καθώς δεν υπήρχε κοσμικό κράτος. Έτσι οι εκκλησιαστικές αρχές ήταν εκείνες που χορηγούσαν την άδεια διδασκαλίας στους εκπαιδευτικούς κάθε βαθμίδας ή εξουσιοδοτούσαν τους βασιλείς ή τους ηγεμόνες να το κάνουν. Έτσι τα πανεπιστήμια είτε λειτούργησαν ως ενώσεις φοιτητών είτε καθηγητών, είχαν αφετηρία τους έναν καταστατικό χάρτη. Όταν ο πάπας χορηγούσε τον χάρτη αυτόν, τα πτυχία του πανεπιστημίου είχαν πανευρωπαϊκή ισχύ. Όταν τον χορηγούσε ο βασιλιάς τα πτυχία είχαν νομική υπόσταση στα όρια του βασιλείου. Ο επίσκοπος, εξάλλου, είχε το δικαίωμα να απαγορεύσει τη διδασκαλία σε μια σχολή, παρά τη χορήγηση του καταστατικού χάρτη. Είναι ξεκάθαρη η προσπάθεια της Εκκλησίας να ελέγξει τη γνώση που παρέχουν τα πανεπιστήμια, η οποία αν αφεθεί ανεξέλεγκτη, μπορεί να γίνει επικίνδυνη. (Power,2001:229) Όπως ήταν φυσικό αυτό οδηγούσε σε σύγκρουση με τους καθηγητές, που αν και δεν αμφισβητούσαν την εξουσία της Εκκλησίας με δυσκολία ανέχονταν τον έλεγχο του γραμματέα της επισκοπής στην οποία έδρευε το πανεπιστήμιο. (Power,2001:230)

Η αυτονομία, τα προνόμια, ο κοινωνικός ρόλος

Τα πανεπιστήμια ,λοιπόν, κέρδισαν την αυτονομία τους μέσα από τους αγώνες τους ενάντια στην εκκλησιαστική και την κοσμική εξουσία. (LeGoff,2002:110-111)

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!

Αποτέλεσμα της σύγκρουσης αυτής ήταν στο πανεπιστήμιο του Παρισιού, το 1213, ο επίσκοπος έχασε το δικαίωμα να απονέμει την άδεια διδασκαλίας, δικαίωμα που μεταβιβάστηκε στους καθηγητές· το 1301 έπαυσε να είναι υπεύθυνος των σχολών και το 1229-1231, μετά τη μεγάλη απεργία των καθηγητών, το πανεπιστήμιο εξαιρέθηκε από τη δικαιοδοσία του επισκόπου.(LeGoff,2002:111-112) Το πανεπιστήμιο της Οξφόρδης έλαβε τα πρώτα του προνόμια και το καταστατικό του το 1214 μετά τη βίαιη σύγκρουση των φοιτητών με τους αστούς, κατά την οποία οι πανεπιστημιακοί βρήκαν υποστήριξη από τον Ιννοκέντιο Γ΄.(Μπενεβενίστε,1989:70) Σκληροί, όμως, ήταν και οι αγώνες της συντεχνίας με την κοσμική εξουσία. Στην Μπολόνια, για παράδειγμα, οι συγκρούσεις με την Κοινότητα που κυβερνούσε την πόλη ήταν σφοδρές και μόνο το 1321, έπειτα από πολλούς αγώνες και απεργίες, το πανεπιστήμιο έπαυσε να υποφέρει από τις παρεμβάσεις της.(Le Goff,2002:114)

Η συντεχνία των καθηγητών μπόρεσε να επιβιώσει λόγω της καλής συγκρότησης και οργάνωσης που είχε, αλλά και εξαιτίας της αποφασιστικότητάς της. Κυρίως, όμως, απειλώντας να χρησιμοποιήσει ή χρησιμοποιώντας το μοναδικό όπλο που είχε στα χέρια της: την απεργία. Η εκκλησιαστική και κοσμική εξουσία γνωρίζοντας τα οφέλη από την ύπαρξη του πανεπιστημίου, τους φοιτητές και τους πανεπιστημιακούς, που αποτελούσαν μια καθόλου ευκαταφρόνητη κοινότητα, δεν είχαν καμία πρόθεση να αντισταθούν στη συντεχνία των διδασκόντων.(Le Goff,2002:114-115)

Αντίθετα, Εκκλησία και κοσμική εξουσία παραχώρησαν στα πανεπιστήμια σειρά προνομίων που σχετίζονταν με θέματα ασφάλειας, ελεύθερης μετακίνησης, από τον τόπο καταγωγής τους στο πανεπιστήμιο, απαγόρευση καταδίκης φοιτητή για χρέη συμπολίτη του, δικαίωμα επιλογής να δικαστούν από το επισκοπικό δικαστήριο ή τις πανεπιστημιακές αρχές. Κάποια πανεπιστήμια διέθεταν κτήματα, γεγονός που τους εξασφάλιζε οικονομική ανεξαρτησία, ενώ διδάσκοντες και φοιτητές απολάμβαναν ειδικό δημοσιονομικό καθεστώς, που τους απάλλασσε από τους φόρους στον τόπο διαμονής τους. Τέλος, έγινε προσπάθεια να προστατευθούν οι φοιτητές από περιπτώσεις κερδοσκοπίας.(Συριάτου-Γκότσης,2001:52-53) Τα προνόμια που απονεμήθηκαν στα πανεπιστήμια αποτέλεσαν τη βάση για την αυτονομία τους και την ελευθερία να χειρίζονται και να λύνουν, χωρίς την

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!

παρέμβαση της Εκκλησίας ή του κράτους, θέματα που τα απασχολούσαν. Αποτέλεσμα ήταν οι πανεπιστημιακοί να αποκτήσουν δικαιώματα που ως τότε απολάμβαναν μόνο οι ευγενείς και οι κληρικοί.(Συριάτου-Γκότσης,2001:53)

Έως τον 12^ο αιώνα επικράτησε η άποψη ότι η πανεπιστημιακή εκπαίδευση ήταν ζήτημα δημόσιου συμφέροντος μπρος στο οποίο υποχωρεί το ιδιωτικό. Αντίληψη που στηρίχθηκε και στο ότι η πρόσβαση στα πανεπιστήμια δεν περιοριζόνταν από κοινωνικούς ή εθνικούς φραγμούς. Το γεγονός ότι η κοινωνική προέλευση δεν αποτελούσε εμπόδιο για την είσοδο στο πανεπιστήμιο, ήταν αντίληψη ριζοσπαστική, ακόμα και για τη σημερινή εποχή, ενώ η ίδια η εμφάνιση του πανεπιστημίου διέρρηξε την ακαμψία ενός σχήματος που αποτελούνταν από τις προνομιούχες τάξεις των κληρικών και των ευγενών. Η νέα αριστοκρατία, του πνεύματος, είχε το δικό της τρόπο ζωής, τις δικές της αξίες.(Συριάτου-Γκότσης,2001:54) Η κατοχή της γνώσης έδινε τη δυνατότητα στους ακαδημαϊκούς να ελίσσονται μεταξύ των δύο εξουσιών και να θεωρούνται ως οι αντικειμενικοί κριτές της εξουσίας. Το πανεπιστήμιο ανοικτό καθώς ήταν σε όλους τους πολίτες ήταν και το μόνο που εφάρμοζε μια μορφή κοινωνικής ισότητας.(Συριάτου-Γκότσης,2001:55) Με την υποσημείωση, βέβαια, ότι όλα αυτά τα προνόμια ίσχυαν μόνο κατά την πανεπιστημιακή θητεία και μόνο όσο τα άτομα αποτελούσαν μέρος της κοινότητας αυτής.(Συριάτου-Γκότσης,2001:54)

Επίλογος

Η γέννηση του Πανεπιστημίου δεν εξυπηρέτησε μόνο τις ανάγκες της επιστήμης και της εκπαίδευσης, είχε και κοινωνικό αντίκτυπο. Σίγουρα οι συνθήκες μέσα από τις οποίες δημιουργήθηκε, του επέτρεψαν να ξεχωρίσει από προηγούμενες εκπαιδευτικές μορφές, να αναπτυχθεί και να προαγάγει την ελεύθερη έκφραση, την ανάπτυξη της επιστήμης και της γόνιμης αντιπαράθεσης. Το πανεπιστήμιο, όμως, εδραιώθηκε γιατί πρωτίστως εμφανίστηκε ως ένας θεσμός ανοικτός σε όλες στις κοινωνικές τάξεις, ένας θεσμός που έδινε την αίσθηση στους πολίτες ότι προήγαγε και εφάρμοζε την ισότητα. Έδινε την μοναδική ελπίδα ισότητας, που ήταν αναγκαία

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!

για τους ανθρώπους του Μεσαίωνα, οι οποίοι υπέφεραν από την κυριαρχία των δύο τάξεων: κληρικών και ευγενών.

Βιβλιογραφία

Γκότσης, Γ., Α. Συριάτου (2001). *Δύο θεσμοί διαμορφωτές του ευρωπαϊκού πολιτισμού.* Πάτρα: ΕΑΠ.

Durkheim, E. (2014). *Η εξέλιξη της παιδαγωγικής σκέψης.* Αθήνα: Αλεξάνδρεια..

Le Goff, J. (1993). *Ο πολιτισμός της μεσαιωνικής Δύσης.* Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Le Goff, J. (2002). *Οι διανοούμενοι στο Μεσαίωνα.* Αθήνα: Κέδρος.

Μπενεβενίστε Ρίκα (1989). Τα μεσαιωνικά πανεπιστήμια. Κοινωνικές όψεις και πολιτικός ρόλος. *Πανεπιστήμιο. Ιδεολογία και Παιδεία. Ιστορική διάσταση και προοπτικές* (Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου), τ. Α'. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας.

Power, E. J. (2001). Η κληρονομιά της μάθησης. Παράλληλο κείμενο: *Δύο θεσμοί διαμορφωτές του ευρωπαϊκού πολιτισμού.* Πάτρα: ΕΑΠ.

Reble, Albert (1990). *Ιστορία της Παιδαγωγικής.* Αθήνα: Παπαδήμας.

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!